

OMSTANDIGHEDEN

Leverbare titels van Koos van Zomeren bij De Arbeiderspers:

Alles is begonnen, een vertelling, 2015

Otto's oorlog, roman (jubileumeditie), 2015

Alptraum, een vertelling, 2016

Alle vogels, bloemlezing, 2017

Nog meer vogels, bloemlezing, 2018

Hooiberg, 2019

Koos van Zomeren

Omstandigheden

Roman

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

De auteur ontving voor deze publicatie een werkbeurs van het
Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2020 Koos van Zomeren

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslagontwerp: Jan van Zomeren

Omslagillustratie: Shutterstock

Portret auteur: Lona Aalders

Typografie: Perfect Service

ISBN 978 90 295 4122 0 / NUR 301

www.arbeiderspers.nl

ACH DEBBIE

‘Waar gaan we heen?’
Debbie. Debbie ten voeten uit. Opgewekt, een tikje geforceerd misschien. Het verbaast me wel eens hoe aanwezig ze op zulke momenten is.

Dit is nieuw, dat ze langskomt omdat ze, zoals ze zegt, toevallig in de buurt was. Maar er begint al een patroon in te komen. Doorgaans op dinsdag, wat later op de ochtend. Koffie heeft ze dan al gehad. We maken een praatje en dan gaat ze met haar laptop aan de keukentafel zitten, voor mij het sein om me met een boek of een sudoku terug te trekken in de voorkamer. Tussen de middag eten we samen een boterham. Intussen zorgen deze bezoeken ervoor dat ik het huis op orde houd, en broodtrommel en koelkast gevuld. Waarschijnlijk is dat ook de bedoeling ervan.

Op gezette tijden regelt ze mijn bankzaken of verlost ze me van andere ongemakken die zich voordoen op de elektronische snelweg; de digitale vaardigheden die ik de laatste jaren in de boekhandel had verkregen, zijn zodoende als sneeuw voor de zon verdwenen.

En dan is het: nou pa, ik ga, tot kijk maar weer. Haar vertrek is al even ingrijpend als haar aankomst. Het stuift altijd een beetje waar Debbie zich beweegt.

Kuskuskus. Bij haar ruik je geen Chanel maar appeltjes. In een paar sprongen de trap af. In de tussentijd ben ik bij het raam gaan staan om te kijken hoe ze op haar fiets stapt en de straat uit rijdt en verdwijnt om de hoek bij het mortuarium. We zwaaien niet. We zwaaien nooit. Kom op zeg, vader en dochter, we zijn geen geliefden of zo. Toch hoor ik er vaak iets van muziek bij, het smartelijke 'adio' uit een Italiaanse of in elk geval Italiaans gezongen opera. Mozart? Of toch Verdi? La Traviata?

Ik draai me om. Het huis is leeg.

Ik wierp snel nog een blik op de kaart, zoals je dat ook doet wanneer je het lezen van een boek moet onderbreken: om te onthouden waar je gebleven bent. Daarna vouwde ik haar op en schoof ik haar terug in het plastic hoesje met het vignet van de kaartenwinkel. Alpenvereinskarte, 3/2, Lechtaler Alpen, Arlberggebiet (1:25 000).

'Lech am Arlberg,' zei ik. 'We zijn daar nu drie keer geweest, de eerste keer twee dagen, de tweede keer drie dagen en de derde keer een week. En als ik op die kaart kijk: ik heb daar nog niet de helft gedaan van wat ik zou willen doen. Of zou kunnen doen. Of zou moeten doen. Ik heb deze kaart nog lang niet af!'

'En dat hindert je?'

'Dat zeurt.'

'Nou, wat lét je?'

'Ja,' zei ik traag, 'wat let me. Niks natuurlijk. En er is nog wat anders ook.'

Een andere kaart. rv 805, Allgemeine Straßenkarte Deutschland, 5, Bayern (1:300 000). Ik vouwde die open, spreidde haar uit en wees. Er schijnen vrouwen te zijn met een oprechte belangstelling voor landkaarten en stadsplat-

tegronden, maar ik ken er niet één van. Debbie keek naar mijn wijsvinger en deed er het zwijgen toe.

Ik zei: 'Je weet dat we in de loop van de tijd de hele *Lechweg* hebben gedaan, van de bron, hieronder ergens, tot de waterval bij Füssen, 125 kilometer. Laatst vroeg ik me opeens af hoe hij eigenlijk verderging, die rivier, de Lech. Füssen, hier. En recht naar het noorden. Door dit meer, de Forggensee, langs dit stadje, Schongau, het volgende stadje, Landsberg, de vesting waar Adolf Hitler ooit zijn onverbiddele bestseller geschreven heeft – langs Augsburg en dan ratsrats naar de Donau, eindpunt Lech, al dat water rechtsaf richting Zwarte Zee. Maar nou moet je hier kijken.'

Terug naar Augsburg, verreweg de grootste stad op het hele traject. Debbie knikte.

'Hier loopt de Lech, hier loopt een andere rivier, de Wertach. De Wertach, herinner je je de Wertach?'

'Nesselwang?' gokte ze.

'Precies! Hier, in deze stad verenigt de Wertach zich met de Lech, hier gaat de rivier van onze eerste bergwandelingen op in de rivier van onze laatste bergwandelingen.'

'Dus?'

'Daar moet ik heen, Debbie.'

'Want? Wat verwacht je daar te zien?'

'Nou, niet veel misschien, een rivier en nog een rivier en hoe die als één rivier verdergaan – dat is waarschijnlijk alles.'

'Dus?'

'Dan is daar dat punt op de kaart en dan weet ik: daar ben ik geweest.'

'En dat is belangrijk voor je?'

'Nou ja,' zei ik.

‘Dat is belangrijk voor je,’ stelde Debbie vast. ‘Oké, dan gáán we toch?’

Voor Nederlandse begrippen, realiseer ik me nu, is het samenvloeien van rivieren overigens wel degelijk bijzonder – ónze rivieren zijn toch vooral rivieren die zich vertakken en in de beschikbare ruimte verder en verder uit elkaar gaan.

Mijn kaartencollectie neemt een hele plank in beslag van de kantoorkast op wat mijn werkkamer is geweest en wat we altijd mijn werkkamer zijn blijven noemen. Drie stapels van een centimeter of twintig hoog, of om precies te zijn: 127 exemplaren, al met al nogal een allegaartje.

De kaart die ik zoek bevindt zich meestal onder in het derde stapeltje. Om het zoeken te vergemakkelijken zou je er een stel kunnen opruimen, of in ieder geval apart kunnen leggen.

Er zijn kaarten bij die, door een verandering van plannen, nooit het gebied hebben bereikt dat ze bestrijken: Hallway Great Britain/Ireland (1:1 000 000), Skåne Utflytskarta (1:150 000), Avis Sénégal carte au 1:1 000 000, Wanderkarte Hochschwarzwald (1:35 000) en zo nog wat.

Er zijn kaarten bij waarvan je zo goed als zeker weet dat je ze nooit meer zult gebruiken: Turkey Roadmap 1978 (1:1 850 000), wandelkaart Julische Alpen (1:20 000), wandelkaart Český Krumlov (met de loop van de Vltava), en natuurlijk de plattegrond van Deventer en omstreken, die midden in de jaren '80 dienst heeft gedaan voor een aantal buitenechtelijke uitstapjes (1:10 000).

Er is een kaart bij die ik dubbel heb: Falkplan Toeristenkaart Zuid-Limburg (1:50 000).

En er zijn kaarten bij van landen die niet eens meer als

zodanig bestaan: Autokarte der DDR (1:600 000) en Michelin Jugoslavija (1:1 000 000). (Doe je deze weg, dan is ter herinnering aan het oude Europa altijd nog de Grote Bosatlas van 1968 beschikbaar.)

Uitmesten die handel! Maar ik vind het helemaal niet erg om bijna al die kaarten door mijn handen te laten gaan voordat ik degene die ik zoek gevonden heb.

En als het nou alleen die kaarten maar waren... een plank lager liggen ook nog eens een veertigtal NS-wandeltochten en Pieterpadboekjes en *Te voet door de Achterhoek* en het Stichtse Dorpenpad en het Krekenpad en het Brabantse Kempen- en Vennenpad en nog veel meer, heel dat leven dat zich als een stap voor stap afgelegd voetpad achter mij uitstrekt, ligt hier op een hoop.

Nogmaals: uitmesten die handel.

Want: als jij het nu niet doet, doet straks een ander het – en dan gaat het allemaal liefdeloos bij het oud papier.

Maar er is geen beginnen aan. Of ja, beginnen gaat nog wel, maar even later al voel je je wegzinken in een poel van melancholie. Of je blijft steken in het Lechtal, de paden en routes die daar nog op je liggen te wachten, of bij Augsburg, de samenloop van Wertach en Lech.

Oké, dan gáán we toch!

‘Samen?’ vroeg ik ietwat verbouwereerd. Dit was onmiskenbaar een volgende stap in Debbie’s zorg voor vader.

‘Waarom niet?’

‘Vind je me te oud voor zoiets? Vertrouw je me niet meer op de Autobahn?’

‘Jawel, jawel, natuurlijk wel.’ Dat was ook Debbie, dat blozen, dat blozen óm het blozen, erg aantrekkelijk.

‘En de meiden?’ vroeg ik.

‘De meiden kunnen wel een paar dagen zonder me. De meiden laten we bij Nicky, of misschien kunnen ze bij Anna – Anna zou het vast prachtig vinden, de meiden een paar dagen helemaal voor zichzelf.’

‘En wanneer?’ vroeg ik.

‘Dit voorjaar?’ opperde Debbie.

‘Eind deze maand,’ opperde ik op mijn beurt.

‘Het is januari, pa.’

‘Het is januari, ja.’

‘Weet je wel hoe deprimerend...?’

‘Dat weet ik.’

‘Hoe deprimerend Duitse steden in de winter kunnen zijn?’

‘Maar ik ga,’ zei ik, ‘niet voor de stad, ik ga voor die rivieren. En verder: hoe deprimerender hoe beter. Of misschien ligt er sneeuw, en dan hoeft het helemaal niet zo deprimerend te zijn.’

Zo ging ik naar de kaartenwinkel om een kaart van het Augsburgse Land te bestellen (UK 50-32, 1:50 000) en zo arriveerden we daar, op zondag 28 januari 2018 tegen vier uur in de middag. Augsburgse Hof. De receptie, als je van buiten kwam, links van de ingang. De buste (in beeldhouwkundige zin) van een jonge vrouw boven de balie: te veel haar, te veel bril.

Ik zeg: ‘Mijn vriendin heeft verzuimd halfpension te boeken.’

Debbie zegt: ‘Pa!’

Ik zeg: ‘Kunnen we dat alsnog regelen?’

De receptioniste zegt: ‘Een restaurant hebben wij al vier jaar niet meer.’

Al vier jaar niet meer – alsof we dat zo onderhand toch wel hadden moeten weten.

Uitleg over de parkeergarage, uitleg over de lift, uitleg over de nachtingang, uitleg over het ontbijt, en hier hebt u een plattegrond van de stad, het Mozarthuis schuin aan de overkant, de dom even verderop richting centrum.

Zo namen we daar onze intrek, Debbie met de brokstukken van haar huwelijk, ik met de as van Elmo – allebei vastbesloten om er iets van te maken, van de tijd die ons hier vergund zou zijn.

Het was begonnen met Mick, een Duitse herder. Dat moet in 1973 zijn geweest, een jaar na de geboorte van Leo. Mick is twaalf geworden.

Toen Dylan, een bastaard met iets van een schapendoes. Hij kwam uit het asiel, waar ze hem trouwens Kuifje noemden, en zou op dat moment anderhalf jaar oud zijn geweest. Dylan is ruim zeventien geworden.

Toen Marley, een wat klein uitgevallen Hollandse smoushond. Marley was bijna veertien toen hij verongelukte.

Na dit drama deed ik de wandelingen die ik altijd met hond had gedaan een tijdlang zonder hond.

In het buitengebied aan de zuidkant van de stad ligt een aantal boerderijtjes verspreid. De meeste daarvan bieden, na een kapitale verbouwing uiteraard, tegenwoordig onderdak aan mensen met geld, consultants, medici, hier en daar een hoogleraar, maar sommige getuigen nog van de tijd dat armoede standaard was, weelde een uitzondering.

Daar ken ik een zekere Bert, een jaar of tien jonger dan ik, bonkige kerel met een kale kop, een omvangrijke grijze baard, speeksel in zijn mondhoeken en een sombere kijk op het landsbestuur. Hij heeft een bedoeninkje met schapen en geiten en konijnen en kippen en afgedankte leger-

voertuigen. Dat houdt hij allemaal min of meer op orde, maar hij heeft zijn ziel en zaligheid verbonden aan het fokken van bordercollies. We maakten wel eens een praatje.

Nu, nu ik zonder hond was, besloot ik zijn erf op te gaan. Hij bleek samen met zijn vrouw opzij van het huis uit de zon te zitten. ‘Kijk nou eens,’ zei hij. ‘Menéér Walraven!’

Ik moest gaan zitten en zijn vrouw, een onwaarschijnlijk tenger typje met een Indische achtergrond, vroeg of ik koffie wou.

‘Een glaasje water graag.’

Ze wachtte even, knikte toen en stond op en verdween in het huis. Bert keek haar na. ‘Die zien we niet meer terug,’ voorspelde hij.

‘Verlegen?’ vroeg ik.

‘Ik zou eerder zeggen: vergeetachtig.’ Bert slaakte een zucht en ging naar binnen om zelf een glas water voor me te halen. Intussen waren van achter een schuur, of waar dan ook vandaan, twee honden tevoorschijn gekomen die me in hun typische, ietwat gedoken houding benaderden. De colliesluipgang. Ik heb het niet zo op bordercollies. Voor mijn gevoel hebben ze iets autistisch. ‘Het zijn wérkhonden,’ zeggen de liefhebbers dan. Maar dat is het hem juist, de pathologische werklust van die beesten.

De ene kwam op mijn voeten liggen, de andere ging, nadat ik haar wat over de kop had geaaid, naar de bosrand zitten kijken. En die kijken dan alsof daar elk moment een peloton s's'ers kan verschijnen.

Morris, wees Bert.

Flow, wees Bert.

Ik nam een slok water. Ik begon te vertellen hoe Marley aan z'n eind was gekomen en Bert zei: dat weet ik, dat heb ik gehoord. Maar ik vertelde het toch en Bert zei: ver-

schrikkelijk. Grappig, dat viel me nu pas op, dat je zijn manier van spreken bijna blaffend kon noemen.

Met Morris en Flow op onze hielen gingen we naar de andere honden kijken, en daar was er eentje bij... eentje die helemaal alleen in een hok lag. Hij had zijn kop op zijn voorpoten gelegd en je zag meteen dat er iets mis was, of misschien zag ik dat omdat ik in mijn jeugd vaak genoeg een koe had gezien die apart was gezet in afwachting van de veearts, of de veewagen, het slachthuis.

‘Die heeft verdriet,’ zei ik.

‘Die heeft een vergroot hart,’ reageerde Bert.

‘Hoe oud?’

‘Tien maanden, nog geen jaar.’

‘En hij heet?’

‘Elmo,’ zei Bert.

Op dat moment keek hij op, Elmo. Op dat moment zag ik voor het eerst die ogen, dat oplichtende grijsgroen, die heersersblik. ‘Jezus, wat kijkt die hond.’

‘Ja,’ zei Bert, ‘een natuurtalent. Ik heb ’m gisteren even bij de schapen gelaten. Die heeft nog niks geleerd en die hoeft ook niks te leren, die weet alles al, die begrijpt jouw bedoelingen nog voordat je ze hebt, ja, die léést de schapen. Het is dood- en dood- en doodzonde.’

Mensen hadden hem een paar dagen geleden teruggebracht en waren huilend vertrokken. Elmo was min of meer in onmacht gevallen toen hij samen met andere jonge honden een sprintje trok op het speelveld. En toen dat nog eens gebeurde, waren ze met ’m naar de dierenarts gegaan.

‘Want,’ zei ik, ‘wat doet zo’n vergroot hart precies?’

Bert haalde zijn schouders op. ‘Dat groeit en groeit en blijft groeien, een constructiefoutje, een krasje op zijn DNA of zo, en hoe groot het ook wordt, dat hart...’ Hij

gaf iets aan met de omvang van een emmer, ‘... het prompt nooit genoeg bloed rond, en dan begint het andere organen te verdringen, de longen, de slokdarm... ach, ik weet het niet, ik heb zoiets nog nooit bij de hand gehad.’

Ik keek hem aan en zag dat hij het niet prettig vond dat ik hem aankeek. Dus keek ik maar weer naar de hond in kwestie en zag dat die zich weer van ons had afgewend, zijn kop op zijn voorpoten, net of hij zich, zo jong als hij was, al geen illusies meer maakte.

‘En wat nou?’

‘Wat wat nou?’

‘Wat doe je met die hond?’

‘Ja, wat denk je? Wat kan ik doen met die hond?’

‘Ach God,’ zei ik.

‘Ja,’ zei ik.

‘Nee,’ zei ik.

En toen: ‘En als ik hem nou eens meeneem? Kan-ie lopen?’

‘Natuurlijk kan-ie lopen. Maar wat bedoel je? Bedoel je dat je ’m hebben wilt?’

‘Dat arme dier...’

‘Dat arme dier, ja. Dat is gauw gezegd. Maar weet je wel waar je aan begint? Zeg niet dat ik je niet gewaarschuwd heb. Je gaat je hechten, je krijgt er een hoop kosten aan en na een hoop verdriet gaat-ie toch gewoon dood.’

Ik kan niet goed zeggen wat me bezielde toen ik besloot die hond mee naar huis te nemen. Ik weet wel dat het zijn dood was geweest als ik dat niet had gedaan, en dan kun je tegenwerpen: dat was jouw verantwoordelijkheid niet, maar op een of andere manier, al was het alleen al omdat we elkaar hadden aangekeken, hij mij, ik hem, was het mijn verantwoordelijkheid wel.

Hoe dan ook, die voorspelling is precies uitgekomen. We hebben Elmo in huis genomen en niets kon verhinderen dat we ons aan hem begonnen te hechten en hij heeft ons inderdaad een schep geld gekost en na een klein jaar is hij inderdaad gewoon doodgegaan en daar hebben we een hoop verdriet van gehad – maar geen moment spijt.

Het is nooit met zoveel woorden uitgesproken of zelfs maar gesuggereerd, maar ik weet zeker dat we deze periode allebei hebben ervaren als een vorm van boetedoening – Anna net zo goed als ik. We hebben die jonge hond de terminale zorg gegeven waartoe we anders aan onze oude hond verplicht zouden zijn geweest.

Marley was in Bretagne verdronken, ik zeg het maar zoals het is.

Ik heb het grootste deel van mijn leven een boekhandel gehad, de beste van de stad uiteraard. We zijn er in 2006 uit gestapt, net op tijd, maar dat wisten we op dat moment ook niet, dat we uit een trein stapten die even verderop zou ontsporen. 2008: de bankencrisis. Twee jaar later was Walraven, de naam mochten ze houden, zo'n beetje de enige boekwinkel van de stad, en ook daar verdienden ze weinig meer.

Dat wij er wat aan overhielden was trouwens vooral te danken aan de verkoop van het pand waarin Anna's grootvader in 1910 of daaromtrent een drukkerij was begonnen en dat we, nadat haar beide broers stilaan waren uitgekocht, vrijwel zonder schuld in bezit hadden. Ja, er is geld. We weten alleen niet hoelang we ermee moeten doen. Vijf jaar, dan hoeven we ons niets te ontzeggen. Twintig jaar, dan wordt het armoe. Doe ons, zou je denken, dan maar vijf.

Afijn, ik ben boekhandelaar geweest en ik lees nog steeds, zo'n twee, drie boeken in de week. Meestal uit de openbare bibliotheek. Voor elk boek dat anderszins binnenkomt, hetzij door aankoop of bij wijze van cadeau, moet er een ander boek het huis uit (Regel van Anna). Meestal non-fictie; ik hou van oorlog en heb meer dan 140 delen Privé-domein in mijn bezit. Romans lees ik met een gestaag toegenomen wantrouwen, en ik heb zo onderhand echt een afkeer gekregen van wat ik trauma-lectuur pleeg te noemen – boeken waarin, min of meer volgens de wetten van de moderne natuurkunde, gevolgen voorafgaan aan de oorzaak. Je hebt dan een schrijver die van meet af aan weet waar het heen gaat en zelf krijg je ook al gauw je vermoedens, maar pas in het voorlaatste hoofdstuk, eindelijk: daar valt de baby van de commode, daar verdwijnt de broer in een gletsjerspleet, daar gaat de hand van de priester naar het kruis van het koorknaapje. Het allesbeheersende en allesverklarende trauma, ik geloof er niet in. Of preciezer: ik heb niks tegen een gevallen baby, ik heb niks tegen een verdwenen broer en ik heb al helemaal niks tegen een gekwelde priester, maar ik word niet graag aan het lijntje gehouden, ze moeten mij niet voor dom verslijten. Ik heb een hekel aan die manier van vertellen, maar ik heb vooral een hekel aan die manier van denken. Natuurlijk, er bestaat zoiets als blikseminslag, dat zal ik niet bestrijden, maar er bestaat ook zoiets als erosie en dat boeit me meer.

Goed, Marley.

Kaart 1212E uit de Série Bleue van het onvolprezen IGN (1:25 000). De oostkust van het zo viriel opgerichte schiereiland, de Cotentin. Bretteville-sur-Ay. We zaten in een gîte op het erf van een melkveehouder – fraaie Bretonse koebeesten met, naar me werd verzekerd, nog een vleugje

Armoricaïne. Marley sloot onmiddellijk vriendschap met de hofhond, een lobbes met het formaat van een kalf. Hij hield ervan om lobbesen met het formaat van een kalf te vlug af te zijn. Speciaal voor hem, Marley bedoel ik, hadden we tot Frankrijk besloten. Te oud voor de bergen, dachten we. Bijna veertien; na al die jaren dat hij zich naar ons had gevoegd, moesten wij ons maar eens naar hem voegen. En Bretagne, een straf was het bepaald niet. Een streek met heggen en houtwallen en akkerbouw tot vrijwel op het strand. Uien, als ik me goed herinner, uien en worteltjes. Gladiolen? Ik weet er eigenlijk niet veel meer van, want op de eerste ochtend al...

We liepen in noordelijke richting langs de zee en vroegen ons af of het eiland dat je zag liggen, of dat Jersey was. Na een uurtje bereikten we een vlek die op de kaart werd aangeduid als La Poudrière en daar gingen we de landtong op die, zoals de kaart duidelijk aangaf, doodliep op een kleine baai, Havre de Surville.

Wij landrotten.

Wij en onze hond.

Marley, te oud voor de bergen, maar beslist nog niet te oud om een stuk hout op te scharrelen en het aan mijn voeten neer te leggen. Dus daar stonden we, uitkijkend over die baai, en ik raapte dat stuk hout op van het strand en wierp het met een brede zwaai en een luide kreet in het water. En Marley erachteraan, dat otterkopje van hem op de golven, het moet gewaaid hebben, en hij proestte van de inspanning die hij deed en het water dat hem in de bek kwam, en hoe ver zal het geweest zijn, een meter of twintig misschien, en hij deed een uitval naar dat stuk hout – hij miste, en het lijkt me dat de ebstroom hem op dát moment te pakken kreeg. Je zag dat hij probeerde zich uit deze

greep te bevrijden, dat hij uit alle macht probeerde om om te keren – en toen dreef hij in no time het zeegat uit.

‘Ron,’ riep Anna.

‘Marley,’ riep ik.

Dachten we dat hij het zou overleven? Natuurlijk dachten we dat, natuurlijk dachten we dat hij ergens, waarschijnlijk ten noorden van ons, uitgeput maar levend en wel weer aan land zou komen. Anna bleef waar ze was, voor het geval de stroming hem toch naar de zuidkant zou brengen. Ik helemaal om die baai heen, Christus wat een eind was dat, kijk maar op die kaart, wel een kilometer of vier. En maar roepen, en maar fluiten.

En zijn we blijven zoeken? Natuurlijk zijn we blijven zoeken, dagenlang. Hebben we hulp gehad? Zeker, er waren opgroeiende kinderen en aangetrouwde zussen op de boerderij en die zijn allemaal meegeweest. En politie erbij. Tussen St. Germain-sur-Ay-Plage in het zuiden en Lindbergh-Plage in het noorden hebben we honderden badgasten en strandwandelaars aangesproken, en in La Haye-du-Puits hebben we navraag gedaan bij de dierenarts. Alles even vergeefs als dat Ron! van Anna en dat Marley! van mij.

En als je zegt dat hij verdronken is, weet je dat dan zeker? Nou, ik hoop het. Het is inmiddels tweeënhalft jaar geleden, ik slaap goed, maar het gebeurt nog geregeld dat ik beroerd wakker word. Dan dobbert hij nog steeds ergens op zee, dat kopje op de golven, en als je hem zo ziet worstelen, dan is het maar beter dat hij dood is. Dood is het je hond niet meer.

Dood is het drama niet, dood is het gevallen doek – daarachter zijn geen acteurs meer, daar is geen tekst meer, zelfs

geen toneel meer. De gedachte dat dood alle dieren eender zijn. Alle mensen ook. Shakespeare of Komrij, Mozart of Sinatra, Hitler of Stalin, ze zijn net zo dood als ieder ander die dood is, net zo dood als de talloos vele miljoenen over wie niemand het meer heeft. Ik weet het niet. Ik weet niet waarom. Maar deze gedachte helpt mij. Deze gedachte helpt me om Ronaldus Walraven zijn. En in leven.